IJCRT.ORG ISSN : 2320-2882

INTERNATIONAL JOURNAL OF CREATIVE RESEARCH THOUGHTS (IJCRT)

An International Open Access, Peer-reviewed, Refereed Journal

"ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ" ਜ਼ਿਹਨੀ ਵਿਡੰਬਨਾ: ਚਿਹਨ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਧਿਐਨ

Harwinder Kaur,
Research Scholar,
Panjab University, Chandigarh, India

ਰੂਪ-ਰੇਖਾ: ਇਸ ਪੇਪਰ ਅੰਦਰ ਮੈਂ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ?' ਦੇ ਪਾਤਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਿਹਨੀ ਵਿੰਡਬਨਾ/ਦੁਬਿਧਾ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮਾਨ ਦੇ ਪਲੇਠੇ ਕਹਾਣੀ-ਸੰਗ੍ਰਿਹ (ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ: 2024) ਵਿਚਲੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪਾਤਰ ਹੈ। ਇਹ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦਾ ਸੰਕਲਪਕ ਪ੍ਰਵਚਨ ਹੈ। ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਐਸ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪ੍ਰਵਚਨ ਪੰਜਾਬੀ ਜਾਤ ਆਧਾਰਿਤ ਉਪਜੀ ਵੰਡ ਦੇ ਤਣਾਅ ਵੱਲ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਸੇਧਿਤ ਹੈ।

ਕੁੰਜੀ-ਸ਼ਬਦ: ਬਾਇਨਰੀ-ਵਿਰੋਧਤਾ, ਸੰਕਲਪਕ ਪ੍ਰਵਚਨ, ਜ਼ਿਹਨੀ ਵਿੰਡਬਨਾ, ਮਾਨਸਿਕ ਗੰਢ।

> A Literary text has sociological, political, cultural context but it us never a sociological, political or cultural discourse. It is invariably a discourse of sociological, political or cultural consciousness of the individual or the society. It even presents the historical conscience of a given humanity.
>
> Harjeet Singh
> Professor Emeritus, JNU

ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਮਾਜਿਕ-ਸਭਿਆਚਾਰਕ-ਆਰਥਿਕ ਤੰਦ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੂਲ ਬਾਇਨਰੀ-ਵਿਰੋਧਤਾ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਪਾਲੇ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ (ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਾਲਾ ਅਤੇ ਹਰਦੀਪ) ਹੈ। ਜਿੱਥੇ ਪਾਲੇ ਦਾ ਪਰਿਵਾਰ ਪੰਜਾਬੀ ਪੇਂਡੂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਦਲਿਤ ਪਰਿਵਾਰ ਹੈ (ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਸੰਕੇਤਕ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਝੜੰਮ, ਜਾਤ ਦੀ ਕੋਹੜਕਿਰਲੀ ਆਦਿ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਹਿਜੇ ਹੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।), ਉੱਥੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਜੱਟ-ਕਿਰਸਾਨ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੇ ਤਾਣੇ ਬਾਣੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉੱਚੇ ਜਾਤੀ ਰੁਤਬੇ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਉਸ ਕੋਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਮਾਲਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੁੱਚੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅੰਦਰ ਹੀ "ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ" ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਚੂਲ ਪਈ ਹੈ। ਕਿਰਤ ਦੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਣਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿੱਚ ਸਿੱਧੇ-ਪੱਧਰੇ ਜਾਪਦੇ ਹੋਏ ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਹੁਤ ਜਟਿਲ ਹਨ। ਗਲਪ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਹਨਾਂ ਜਟਿਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਚਿਹਨਕੀ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਫੜਨਾ/ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਾਉਣ ਦੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਮਹੀਨੇ ਦੇ ਖ਼ੁਸ਼ਗਵਾਰ ਮੌਸਮ ਅਤੇ ਚੰਨ ਚਾਨਣੀ ਰਾਤ ਦੇ ਸਿਗਨੀਫਾਈਰ (ਚਿਹਨਕ) ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮੂਲ ਥੀਮ 'ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਅਸਤਿੱਤਵੀ ਵਿਡੰਬਨਾ' ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਮਾਹੌਲ ਅੰਦਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਰਾਤ ਨੂੰ ਅੱਚਵੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਉੱਤਮ-ਪੁਰਖ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ ਵਜੋਂ ਇਹ ਸਭ ਬਿਆਨਦਾ ਹੋਇਆ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਸੜਕ ਵਾਲ਼ੇ ਖੇਤ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਨਹੀਂ ਛੱਡ ਰਹੀਆਂ। ਡਾਇਲਾਗ ਹੈ ਜੋ ਪਿੱਛਲਝਾਤ ਰਾਹੀਂ ਉੱਤਮ-ਪੁਰਖ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਇਹ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, 'ਅਸੀਂ ਛੱਡੇ…ਜਿਹੜੇ ਵੱਧ ਬਣਦੇ ਨੇ… ਇਹ ਜੋੜ 'ਲੇ ਗੰਜ ਆਪਣੇ ਪੜੋਤਿਆਂ ਵਾਸਤੇ…।'[1] ਇਹੀ ਗੱਲ ਹੈ ਜੋ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਅਤੇ ਅੱਚਵੀ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਇੱਕ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਸਹਾਰਾ ਲੈ ਰਿਹਾ ਹੈ 'ਵਾਇਗੁਰੂ'। ਇਹ ਸ਼ਬਦ ਕਹਾਣੀ ਅੰਦਰ ਕਈ ਸਿਚੂਏਸ਼ਨਾਂ ਅੰਦਰ ਆਇਆ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਿਚੂਏਸ਼ਨਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਇਗੁਰੂ ਸ਼ਬਦ ਸ਼ਰਧਾਮਈ ਬਿਰਤੀ ਅਤੇ ਸ਼ੁਕਰਗੁਜ਼ਾਰੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅੰਦਰੋਂ ਨਿੱਕਲਦਾ ਹੈ। ਜਿਆਦਾਤਰ ਸਿਚੂਏਸ਼ਨਾਂ ਅੰਦਰ ਕਿਸੇ ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਨਾ ਸਮਝ ਪਾਉਣ ਦੀ ਬੇਵਸੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿਡੰਬਨਾ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਪਿੱਛਲਝਾਤ ਰਾਹੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਫੋਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਵੀਰੇ ਦੀ ਨੂੰਹ (ਹਰਦੀਪ/ਪਾਲੇ ਦੀ ਮਾਂ) ਦਾ। ਉਹ ਪੁੱਛਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਜੀਰੀ ਕਿੰਨੇ ਕਿੱਲੇ ਲੱਗੀ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜੀਰੀ ਹਰਦੀਪ ਹੋਰਾਂ ਲਗਾਈ ਹੈ ਜੋ ਆਪਣੀ ਮੰਡਲੀ ਦੀ ਇੱਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਖੀ ਹੈ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਬਾਰ੍ਹਾਂ ਕਿੱਲੇ ਨੇ, ਸੱਤ ਕਿੱਲੇ ਸੜਕ ਨਾਲ ਤੇ ਨਿਆਈਂ ਵਾਲੇ ਪੰਜ ਕਿੱਲੇ। ਇੱਥੇ ਉਹ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਬਾ ਜੀ ਜਵਾਕ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਵਾਹਣ ਵੱਧ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਹਾਲ ਦੀ ਘੜੀ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਭੱਦਰ-ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਵਿਵਹਾਰ ਵਾਲੀ ਸਥਿਤੀ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੱਸਦਿਆਂ, ਗੋਲਮੋਲ ਕਰਦਿਆਂ ਜਵਾਬ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਕਾਰ ਹਰਦੀਪ ਅਤੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਵੱਲ ਤਣਾਅ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਉਸ ਵੇਲੇ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਿੱਚ ਪਾਲਾ ਬੋਲਦਾ ਹੈ "ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਤਾਇਆ... ਤੇਰੇ ਕਹਿਣ ਨਾਲੋਂ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਕਨਾਲਾਂ ਵੱਧ ਬਣਦੀਐ... ਤੇ ਸਾਡੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਨਿੱਕਲ਼ਦੇ ਐ ਥੋੜੇ ਕਨੀਂ।"[2] ਇਹ ਸੱਚਮੁੱਚ ਐਨਾ ਸਪੱਸ਼ਟ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਜਵਾਬ ਸੀ ਤਣਾਅ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਬਣਨੀ ਹੀ ਸੀ। ਇਹ ਤਣਾਅ ਹਰਦੀਪ ਅੰਦਰ ਵੀ ਓਨਾ ਹੀ ਸੀ ਪਿਰ ਅਜੇ ਉਹ ਇਸ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹ ਇੱਕ ਆਪਣੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਸਹਿਜ ਆਪਣਾ ਪੱਖ ਦੇ ਰਹੀ ਸੀ। ਫਿਰ ਹਰਦੀਪ ਪਾਲੇ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਸਥਿਤੀ ਸੁਖਾਵੀਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। "ਹਾਏ...ਹਾਏ...ਵੇ... ਚੁੱਪ ਨੀਂ ਕਰਦਾ ਤੂੰ...ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਬੋਲਦੈਂ ਵਿੱਚ... ਅਸੀਂ ਆਪੇ ਗੱਲ ਕਰਦੀਆਂ...।"[3] ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਜਿਸਨੂੰ ਅਜਿਹੀ ਗੱਲ ਦੀ ਉਮੀਦ ਨਹੀਂ ਅਤੇ ਹੁਣ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਅਹੁੜ ਰਹੀ ਸੀ। ਹਰਦੀਪ ਦੁਆਰਾ ਕੀਤੀ ਸੁਖ਼ਾਵੀ ਸਥਿਤੀ ਨੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਚੁੱਪ ਤੋੜਣ 'ਚ ਸਹਾਇਤਾ ਕੀਤੀ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ,

"ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਭਤੀਜ...ਦੇਖ ਵਾਹਣ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਵਗ ਗਿਆ...ਓਥੇ ਹੀ ਪਿਐ...ਜੇ ਤੈਨੂੰ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਭਰੋਸਾ ਹੈ ਨ੍ਹੀਂ... ਐਂ ਕਰੀਂ ਫੀਤਾ ਲੈ ਆਈਂ... ਮਿਣਲਾਂ'ਗੇ... ਜੇ ਵਧਦਾ ਹੋਇਆ ਹੋਰ ਪੈਸੇ ਲੈ'ਲੀਂ... ਜੇ ਘਟਦਾ ਹੋਇਆ... ਮੇਰੇ ਓਨੇ ਪੈਸੇ ਮੋੜ'ਦੀ।"[4]

ਹਰਦੀਪ ਇਸ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀਕਰਮ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਹੋਰ ਸੁਖ਼ਾਵੀਂ ਕਰਨ ਲਈ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। "ਨਈਂ ਬਾਬਾ ਜੀ... ਇਹ ਤਾਂ ਉਈਂ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦੈ।"[5]

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਸਥਿਤੀ ਦਾ ਸੰਤੁਲਨ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ, "ਨਹੀਂ ਭਾਈ, ਉਈਂ ਤਾਂ ਕਿਉਂ? ਦੇਖੋ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਖੇਤ ਆਵਦਾ ਮੁੜ੍ਹਕਾ ਡੋਲ੍ਹਿਐ, ਥੋਨੂੰ ਹੱਕ ਬਣਦੈ ਪੂਰੀ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਲੈਣ ਦਾ। ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੱਬਣੀ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪਾਪ ਹੁੰਦੈ, ਐਡਾ ਪਾਪ ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰ ਸਕਦਾਂ? ਹੈਂਅ...?"[6]

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ "ਚੰਗਾ ਬਾਬਾ ਜੀ" ਕਹਿ ਫੋਨ ਕੱਟ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਕਹਿ ਫੋਨ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਹੁਣ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਗੱਲ ਕਿਸੇ ਸਿੱਟੇ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚੀ। ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਲੇ ਵਰਗੇ ਨਵੇਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਅਤੇ ਹਰਦੀਪ ਚੁੱਪ ਕਰਵਾ ਲੈਣ ਤਾਂ ਮਸਲਾ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੁਕ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇੱਕ ਸਿਚੁਏਸ਼ਨ ਹੈ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੁਬਿਧਾ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆ ਪਾ ਰਿਹਾ। ਮਨ ਹੀ ਮਨ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾਲ ਘਿਰਿਆ ਹੈ ਜੇ ਕਿਤੇ ਪਾਲਾ ਮਿਣਤੀ ਕਰਵਾ ਲਵੇ, ਮਨੋ-ਮਨ ਪੈਲੀ ਜੋੜ-ਮਿਣਤੀ ਕਰਨ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਪੈਲੀ ਵੱਧ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਅਗਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆ ਜਾਵੇ, ਨੂੰ ਉਹ ਆਪਣੀ ਹੱਤਕ ਸਮਝਦਾ ਹੈ, ਇਸੇ ਦੁਬਿਧਾ 'ਚੋਂ ਹੀ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਗੱਲ ਦਬੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਹੱਤਕ ਕੀ ਹੈ? ਕਿਸ ਵਿਵਸਥਾ ਅਧੀਨ ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਡੇ ਸਮਾਜ ਅੰਦਰ ਹੱਤਕ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਦੁਬਿਧਾ ਅੰਦਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਉੱਤਮ ਪੁਰਖ ਵਜੋਂ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਅੰਦਰਲਾ ਜੱਟ ਬੋਲਦਾ ਹੈ। "ਐਂ ਕਿਵੇਂ?... ਕੱਲ ਨੂੰ ਝੱਡੰਮ ਕੁਸ਼ ਹੋਰ ਕਹੂ... ਐਨਾ ਵਾਹਣ ਤਾਂ ਕਾਗ਼ਜ਼ਾਂ 'ਚ ਬਣਦੈ ਤੇ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਦੇਣੀ ਐ... ਜਿੰਨੇ ਥਾਂ ਜੀਰੀ ਲੱਗੀ ਐ...ਖਾਲ਼ ਤੇ ਪਹੀਆਂ ਕੱਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਐਂ ਕੁੱਲ ਰਕਬੇ 'ਚੋਂ... ਤੇ ਫੇਰ ਮੋਟਰ ਕੋਲ਼ ਰੁਕੇ ਥਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਤਾਂ ਨ੍ਹੀ ਦੇਣੀ।"[7]

ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਸੰਕਲਪਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ? ਅਤੇ ਐਂ ਕਿਵੇਂ? ਦੀ ਬਾਇਨਰੀ ਬਹੁਤ ਜਟਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਮਨੋ ਮਨ ਦਾਬੇ ਪੂਰਵਕ ਇਸ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਲਈ ਤਰਕ ਉਸਾਰਦਾ ਹੈ। ਤਰਕ ਕੀ ਹੈ ਖਾਲ਼ ਤੇ ਪਹੀਆਂ ਨੂੰ ਰਕਬੇ ਅੰਦਰ ਨਹੀਂ ਗਿਣਨਾ, ਮੋਟਰ ਕੋਲ਼ ਰੁਕੇ ਥਾਂ ਦੀ ਮਿਹਨਤ ਨਹੀਂ ਦੇਣੀ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਦਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਹੁਣ ਨਾਲੋਂ ਬਿਲਕੁੱਲ ਵੱਖਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਦਰ ਕੰਮ ਕਰਵਾਏ ਗਏ ਦੇ ਸਹੀ ਮੁੱਲ ਦਾ ਸਵਾਲ ਇੱਕ ਵੱਖਰਾ ਪੱਧਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਆਰਥਿਕ ਮਸਲੇ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਸਥਿਤੀ ਇਹ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਹ 'ਹੱਤਕ' ਅਤੇ 'ਐਂ ਕਿਵੇਂ' ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਹੱਤਕ ਆਪਣੇ ਸਮਾਜਿਕ ਰੁਤਬੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸਹੀ ਸਿੱਧ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਡੰਬਨਾ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਹੀ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਅੰਦਰ ਜੱਟ ਬੁਲਵਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਇਸ ਖਿੱਚੋਤਾਣ ਨੂੰ ਕਈ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਰ ਗਏ ਹਨ। ਪਰ ਜ਼ਿਹਨੀ ਪੱਧਰ ਤੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਮੁਕਤ ਨਹੀਂ। ਅਗਲੀ ਸਿਚੁਏਸ਼ਨ ਬਿਰਤਾਂਤ ਅੰਦਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਹੁਣ ਉਹ ਅੰਦਰੋ ਫ਼ਿਕਰਮੰਦ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ 'ਵਾਇਗੁਰੂ' ਆਖ ਦਿਲਾਸਾ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਇੱਕ ਮਨ ਉਹ ਇਹ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੱਲ ਟਲ਼ ਗਈ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇੰਝ ਵੀ ਸੋਚਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਫੇਰ ਵੀ ਜੋ ਹੋਵੇਗਾ ਦੇਖੀ ਜਾਊ।

ਕਹਾਣੀ ਵਿੱਚ ਅਗਲਾ ਮੋੜ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਹੁਣ ਇਹ ਮਸਲਾ ਨਿੱਜੀ ਹੁੰਦਿਆਂ ਨਿੱਜੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ। ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਅੰਦਰ ਪਾਲਾ ਅਤੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਰਕ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਾਲਾ ਵਾਹਣ ਮਿਣਨ ਦੀ ਗੱਲ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਬਹਾਨਾ ਲਗਾ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁੜਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਪਰੰਤੂ ਫ਼ਿਰ ਉਸੇ ਦੁਵਿਧਾ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ

ਆਪਣੀ ਵਿਡੰਬਨਾ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਅੰਦਰ ਤਬਦੀਲ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਅੰਦਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਬਿੜਕ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪੱਛਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਗੱਲ ਨੰਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਸਾਰੇ ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ ਨੂੰ ਐਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਵਜੋਂ ਦੇਖਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਾਰੋ ਵਾਰੀ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਹੋਰ ਤੀਬਰ ਰੋਹ ਅਤੇ ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਸੰਵੇਦਨਾ ਦਾ ਇਜ਼ਹਾਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤੀ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਧਿਆਨ ਰਹੇ ਇਹ ਸਭ ਗੁਰੂਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿਖੇ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇੰਝ ਕਹਾਣੀ ਇੱਕ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਟਾਫ਼ੋਰੀਕਲ ਰੂਪ ਅੰਦਰ ਵਰਤਮਾਨ ਸਿੱਖ ਅਭਿਆਸ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਦਰਭ 'ਚ ਇਹ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਧਿਆਨਦੇਣਯੋਗ ਹੈ:

ਪਹਿਲਾ ਪਾਤਰ- "ਏਹ ਤਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਕੁਛ ਹੋਰ ਕਹਿਣਗੇ... ਐਂ ਕਿਵੇਂ ਚੱਲੂ?"

ਦੂਜਾ ਪਾਤਰ- "ਆਪ 'ਗਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਸਾਰ ਲਾਉਂਦੇ ਐ? ... ਮੋਟਰ ਕੋਲੇ ਤੇ ਪਹੀ ਕੋਲੇ ਸੰਘਣੇ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਐ... ਵਿੱਚ ਵੜ ਕੇ ਦੇਖੀਂ, ਪੀੜ੍ਹੀ-ਪੀੜ੍ਹੀ ਦੇ ਡੱਬ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਐ।"

ਤੀਜਾ ਪਾਤਰ- "ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ, ਜਦੋਂ ਖੇਤ ਦੇ ਵਿਚਾਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁੰਦੇ ਨੇ... ਓਦੋਂ ਇੱਕ ਕੋਡ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਐ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ... ਮੂਹਰੇ ਨਿੱਕਲਿਆ ਇੱਕ ਜਣਾ ਲਲਕਾਰਾ ਮਾਰਦੈ... ਖਿੱਚੀ ਆਓ...ਖਿੱਚੀ..." ਉਹਦੇ ਪਿੱਛੇ ਮਗਰਲੇ ਚੀਕਾਂ ਮਾਰ ਦਿੰਦੇ ਐ, ਅਸਲ 'ਚ ਉਦੋਂ ਦੇਖਿਓ, ਸਾਰਿਆਂ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਡੱਬ... ਆਪਾਂ ਕਹਿ ਦਿੰਨੇ ਆਂ... ਬੜੇ ਹਿੰਮਤੀ ਨੇ... ਬੜਾ ਵਾਹਣ ਨਬੇੜ'ਤਾ ਅੱਜ ਤਾਂ।" *ਤੀਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾਉਂਦਿਆਂ ਖ਼ਾਖ਼ਾਂ 'ਚ ਭਰ ਆਇਆ ਥੁੱਕ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਪੂੰਝ ਦਿੱਤਾ।* [8]

ਇਹ ਸਾਰੀ ਸਿਚੁਏਸ਼ਨ ਜੇ ਇੱਕ ਤਰਫ਼ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਮਾਨਸਿਕ ਦੁਬਿਧਾ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਸਹਿਯੋਗੀ ਹੋਣ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਪਈ ਹੱਤਕ ਹੋਣ ਮਾਨਸਿਕ ਗੰਢ ਨੂੰ ਹੋਰ ਪੀਢਾ ਵੀ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦਰ ਹੀ ਇਹ ਧੁਨੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੈ ਆਪਣੀ ਵਿਰੋਧੀ ਧਿਰ ਨੂੰ ਨੀਚ, ਆਲਸੀ, ਘੱਟ-ਮਿਹਨਤੀ ਅਤੇ ਚਲਾਕ ਸਿੱਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਉਸ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਤੀਬਰਤਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ, ਕਿ ਉਸ ਲਈ ਇਸ ਫ਼ਿਕਰੇ 'ਤੇ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, <u>ਤੀਜੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਮੁਕਾਉਂਦਿਆਂ ਖ਼ਾਖ਼ਾਂ 'ਚ ਭਰ ਆਇਆ ਥੁੱਕ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਉਂਗਲਾਂ ਨਾਲ ਪੂੰਝ ਦਿੱਤਾ।</u>

ਇਹ ਸਾਰੀ ਵਿਥਿਆ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨਵਕਿਰਨ ਨਾਲ ਸਾਂਝੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸ ਸਾਰੇ ਮਸਲੇ ਨੂੰ ਨਜਿੱਠਣ ਲਈ ਘਰ ਆਉਣ ਦੀ ਹਾਮੀ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀ ਅੰਦਰ ਫ਼ੈਸਲਾਕੁੰਨ ਅਤੇ ਨਾਟਕੀ ਮੋੜ ਉਸ ਦਿਨ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਵਾਹਨ ਦੀ ਮਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਇੱਕ ਪ੍ਰਸੰਗ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੱਖੀ ਹੈ ਜਿਸ ਅੰਦਰ ਨੰਬਰਦਾਰ ਹੋਰੀਂ ਉਸ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰ ਤਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਨਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਇਹ ਕਿ ਜ਼ਮੀਨ ਬਾਬਤ ਭੁਲੇਖਾ ਹੀ ਲੱਗਿਆ ਹੈ। ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸ ਸਭ ਨਾਟਕੀ ਸਥਿਤੀ ਅੰਦਰ ਇੱਕ ਤਰਫ਼ ਸੰਤੁਲਨ ਕਰਨ ਹਿੱਤ ਹਰਦੀਪ ਮਧਲਾ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦੀ ਹੈ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨੰਬਰਦਾਰ ਆਪਣੇ ਮਸਖ਼ਰੀ ਭਰੇ ਅਤੇ ਜੇਤੂ ਅੰਦਾਜ਼ ਨੂੰ ਸਾਬਿਤ ਕਰਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਹੀ ਦੂਜਾ ਨਾਟਕੀ ਮੋੜ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਫ਼ੀਤੇ ਨਾਲ ਪਾਲਾ ਅਤੇ ਉਸਦਾ ਸਾਥੀ ਮਿਣਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਿਣਤੀ ਕਰਦਿਆਂ ਦੱਸੀ ਗਈ ਪੈਲੀ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਪੈਲੀ ਨਿੱਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸਲ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਸਮੇਂ ਹਰਦੀਪ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਆਖਦੀ ਹੈ।

ਹਰਦੀਪ ਇਸ ਸੁੰਨ ਪਸਰੀ ਸਥਿਤੀ ਅੰਦਰ ਅੰਤਰੀਵੀ ਬੇਵਸੀ ਨਾਲ ਭਰੀ ਹੋਈ ਮੇਹਣਾ ਮਾਰਦੀ ਹੈ, "ਪਾਲੇ...ਐਂ ਕਰੋ ਪੁੱਤ... ਫੜੋ ਆਵਦਾ ਫ਼ੀਤਾ ਤੇ ਚਲੋ ਘਰੇ...ਤਿੰਨ...ਸਵਾ ਤਿੰਨ ਕਨਾਲ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਬਣਦੇ ਹੋਣੇ... ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਜ਼ਾਰ...ਆਪਾਂ ਤਾਂ ਸ਼ਾਹ ਬਣਨੋਂ ਰਹੇ ਏਨਿਆਂ ਨਾਲ... ਏਹ ਮਚਲਾ ਜੱਟ ਜੋੜ'ਲੇ ਗੰਜ...ਆਵਦੇ ਪੜੋਤਿਆਂ ਵਾਸਤੇ... ਆਵਦਾ ਭਰ'ਲੇ ਬੱਬਰ... ਬੇਈਮਾਨੀਆਂ ਕਰਦੈ...ਸੰਗ ਨੀ ਆਉਂਦੀ।"[9]

<u>ਇਹ ਰੋਹ ਅਤੇ ਬੇਵਸੀ ਭਰਿਆ ਮਿਹਣਾ ਹੀ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਜ਼ਿਹਨੀ ਵਿਡੰਬਨਾ ਨੂੰ ਹੋਰ ਡੂੰਘੇਰਾ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ...</u>

ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਇਹ ਕਹਾਣੀ ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਸਿੱਧ-ਪੱਧਰੇ ਲਕੀਰੀ ਬਿਰਤਾਂਤ ਹੋਣ ਦਾ ਭੁਲੇਖਾ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਓਨੀ ਸਿੱਧੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤਰ-ਪਾਠ ਅੰਦਰ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਰਾਹੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਮਾਜ ਦੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਵਰਗੇ ਪਿਛੋਕੜ ਅਤੇ ਕਸਬ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਚੇਤ-ਅਚੇਤ ਦੀ ਦੱਸ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਮਸਲਾ ਸਿਰਫ਼ ਇੱਕ ਧਿਰ ਨੇ ਦੂਜੀ ਧਿਰ ਦੇ ਧੰਦੇ ਲਈ ਮਜ਼ਦੂਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਹੀ ਮਿਹਨਤ ਦਾ ਮੁੱਲ ਲੈਣ ਤੱਕ ਮਹਿਦੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇ ਇੰਨੀ ਹੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਧਾਰਮਿਕ ਬਿਰਤੀ ਅੰਦਰ ਰੁਝੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਲਈ ਇਹ ਮਸਲਾ ਉਸਦੇ ਅਸਤਿੱਤਵ ਦੀ ਵਿਡੰਬਨਾ ਨਾ ਬਣਦਾ । ਇਹ ਸਵਾਲ ਗੰਭੀਰਤਾ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਾਤੀ ਅਤੇ ਕਿੱਤੇ ਦੇ ਇਸ ਜਟਿਲ ਮੇਲ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਜਾਤੀ ਗੁਮਾਨ, ਭੇਦ-ਭਾਵ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਨੋ-ਰੋਗ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਪਣੇ ਚੇਤ-ਅਚੇਤ ਅੰਦਰ ਕਿਸ ਕਦਰ ਵਸਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਸ ਸਭ ਕਾਸੇ ਤੋਂ ਨਿਰਲੇਪ ਸਿੱਖੀ ਜੋ 15ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ 18ਵੀਂ ਸਦੀ ਤੱਕ ਆਪਣੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਅਭਿਆਸ ਨਾਲ ਸ਼ਰਸ਼ਾਰ ਹੈ, ਅੰਦਰ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਪੱਕ ਜਾਪਦਾ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਮਨੋਰੋਗ ਨਾਲ ਅੰਦਰੂਨੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਗ੍ਰਸਿਤ ਹੈ।

ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ...?

ਸਿਰਲੇਖ ਇੱਕ ਸਵਾਲ ਰੂਪੀ ਸਿਰਲੇਖ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਪਾਸਿਆਂ ਤੋਂ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਫੈਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਇਹ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਵਿੰਡਬਨਾ ਦੀ ਵੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਉਂ ਇਹ ਸਥਿਤੀ ਆਈ ਕਿ ਹਰ ਸਾਲ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਜੀਰੀ ਲਗਾਉਣ ਦਾ ਸੀ ਉਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨਾਲ। ਪੈਲੀ ਦੇ ਵੱਧ ਹੋਣ ਨਾਲ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਭੱਜਣ 'ਤੇ ਕਿ ਨਹੀਂ ਪੈਲੀ ਤਾਂ ਪੂਰੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪਾਲੇ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਇਸ 'ਚ ਵੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ ਕਿ ਫਿਰ ਐਨਾ ਬਵਾਲ ਕਿਉਂ? ਜੇ ਵੱਧ ਆ ਦੇ ਦੇਵੇ ਵੱਧ ਬਣਦੇ ਪੈਸੇ। ਦੂਜਾ ਜਦੋਂ ਜ਼ਰੀਬ/ਮਿਣਤੀ ਦਾ ਸਵਾਲ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵੀ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ? ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਤਖ਼ਤਪੋਸ਼ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਨੰਬਰਦਾਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਨੁਕਤਿਆਂ 'ਚ ਵੀ ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ ਦੀ ਵਿਡੰਬਨਾ ਪਈ ਹੈ।

ਸਵਾਲ ਇਹ ਵੀ ਹੈ ਈਸ਼ਰ ਸਿੰਘ ਦਾਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸੁਣਨ 'ਤੇ ਪਾਲੇ ਦਾ ਨਾਂ ਸੁਣ ਰੋਕੀ ਟੂਟੀ ਦੁਬਾਰਾ ਵਾਇਗੁਰੂ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਾਣੀ ਖ਼ਤਮ।

ਕੀ ਦਾਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਪੂਰੇ ਹੋ ਗਏ?

ਕੀ ਹੋਰ ਨਾਂ ਸੁਣਨ ਦੀ ਇੱਛਾ ਨਹੀਂ ਹੈ?

ਕੀ ਬਰਤਨ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਨਾਲ ਸੇਵਾ 'ਚ ਲੱਗੀ ਲਿਵ ਦਾਨੀਆਂ ਦੇ ਨਾਂ ਸੁਣਨ ਦੇ ਲਈ ਤੋੜ ਲਈ ਗਈ ਸੀ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਜੋੜਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਸੀ।

ਏਦਾਂ ਕਿਉਂ...

ਅਸਤਿੱਤਵ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਕਲਾ ਦਾ ਸਵਾਲ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-7
2. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-9
3. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-9
4. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-9
5. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-9
6. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-9
7. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-10
8. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-12
9. ਮਾਨ, ਅਮਰਜੀਤ ਸਿੰਘ, 2024. ਧੋਬੀ ਪਟਕਾ, ਪੰਨਾ-16